

RITUAL I LLOC

Habitem un cosmos viu que ens parla

Sitesize

L'ermita de Sant Joan d'Isil sembla ben bé una nau. Remullats els seus absis en el riu Noguera Pallaresa, es mantenen fixes, ancorats en el paisatge. La imatge ens retorna al lloc i aquest a les forces que hi ope- ren. Com sortides d'un altre món, les imatges dels animals de les piques d'aigua i oli de les esglésies de les Valls d'Àneu ens susciten un relat. El de la cons- ciència primera que habita el territori i que teixeix una xarxa de relacions amb l'entorn. Ens referim a les múltiples capes de referències i cosmogonies associa- des a la cultura dels agricultors, ramaders i pastors que van habitar aquestes terres. Entre les imatges trobem ocells, dracs, lleons... multitud de formes zoomorfes, signes, sanefes, cercles i traços. L'arribada del cristianisme a aquestes valls de l'Alt Pirineu va cristal·litzar en un sincretisme religiós; la convivència de representacions ho fa evident. El precristià es con- necta amb les forces vives de la muntanya, del riu, de la vall, i descriu al mateix temps una geografia del sa- grat. Les imatges cristianes habiten un altre nivell de consciència. Els seus referents ja no estan localitzats en el territori, que els serveix de base per a projec- tar-se a la volta celeste, les aigües còsmiques. A Sant Joan d'Isil trobem una àncora de doble fixació, la que es clava a la terra, al riu per a ser exactes, a través de l'absis principal i la que s'ancora al firmament.

Les imatges de les piques d'aigua i oli de les Valls d'Àneu parlen a l'aigua i a l'oli, fan permanent la influència que sacralitza els seus poders. La pica baptismal és el calze de la regeneració, cal que aques- ta aigua es mantingui plenament activa en aquest propòsit. Les seves imatges gravades a la pedra tracen signes rítmics sincopats que n'activen el flux, di- buixen meandres alternats en una disposició sense inici ni fi. Reprodueixen ocells i llebres que multi- pliquen per analogia el seu dinamisme frenètic. Les piques d'oli conserven el líquid que manté viu el foc. Les imatges d'aquestes piques parlen al foc i n'activen la potència. Ho fan a través de signes esplendents, personatges dinàmics amb atributs sexuals promi- nents. Emblemes i animals de força com lleons o conills prolífics. La seva presència assegura la per- manència de totes les seves virtuts transformadores, els insufla l'energia per a la regeneració. Les piques preserven el poder dels elements vehiculadors, els contenen i alhora els situen en la jerarquia ordenada del temple, com un gran recinte que concentra les

forces de la transformació. Tot en l'interior del temple reproduceix un nou cosmos de significats vivificadors administrat per mitjà de formes pures i imatges pro- piciatòries. Una totalitat que penetra i ressona en no- saltres a través del que mou i diu, en una relació que no té res de contemplativa. El mateix recinte forma una geometria sagrada. Activa relacions energètiques al voltant dels eixos d'orientació, per la repetició pro- porcionada de formes primordials, i configura una totalitat harmonitzada que expandeix els seus efectes a tot el que està al seu abast. Fa confluïr les forces còsmiques i tel·lúriques en adaptacions aptes per a la recepció humana i la seva administració col·lectiva.

En aquest recinte les imatges prenen protagonisme en una estructuració ordenada i en un sentit jeràrquic. El terra pot ser un paviment parlant que canalitza el flux de l'aigua dibuixat amb còdols, signes fets dels mateixos materials que l'aigua ha modelat durant mil·lennis. Sobre aquest terra dinamitzat i viu, re- posen les piques d'aigua i oli amb les seves imatges d'animals simbòlics. Aquests animals són aliats espi- rituals que corresponen a diferents nivells de cons- ciència. En els murs verticals del temple hi ha un or- dre d'imatges en diferents superposicions. En la zona intermèdia i a una altura superior a la humana, s'hi despleguen escenes amb éssers santificats. Imatges de sants com a exemples vius de la devoció que susciten els seus poders elevats. A ells s'adscriuen els temples, i a la referència exemplar que volen comunicar. En els estadis superiors s'hi reserven les imatges de les di- vinitats, la Verge i el Crist en majestat. Curiosament, són totes aquestes imatges les que van ser arrencades dels murs a inicis del segle XX per a ser traslladades als museus i custodiades per mitjà d'altres rituals. Les piques i les seves imatges restaren arrelades al lloc, a la seva servitud màgica, custodiant tota aquesta força en temples cada vegada més secularitzats.

Les esglésies romàniques de les Valls d'Àneu les trobem sovint allunyades dels pobles. El seu con- junt conforma una geografia de relacions energètica en diàleg amb el territori, que pot ser llegit com un temple obert a la totalitat significant del que és viu. D'aquesta manera, l'església de Sant Joan d'Isil, en tocar tan directament el riu Noguera Pallaresa, el santifica amb la seva influència i estén la seva bene- dicció a tota la vall riu enllà. Es multipliquen, així, un seguit de vincles estratègics entre els santuaris i la topografia de les manifestacions vivificants: les muntanyes, la xarxa fluvial interdependent i les valls fertilitzades. Durant mil·lennis s'ha configurat un joc de correspondències entre simbòliques i experien-

cials , lligades a les comunitats agràries de les valls del Pirineu, resseguint amb celebracions festives i ac- tes rituals màgics els cicles que renoven els cultius, els prats i els boscos, o la reproducció dels animals. Una tradició que s'ha perpetuat en el lligam amb la terra, una correspondència recíproca que ens ha teixit com a col·lectivitat. La pervivència de les accions devocio- nals ha modelat harmònicament aquestes valls, d'una manera que encara avui podem percebre.

Les piques d'aigua i oli situades, normalment, als peus de les construccions remetent a l'alquímia dels elements. L'aigua i el foc són en essència el que ens obre pas en el temple. Més encara ho són les marques de foc fetes la nit de Sant Joan a la part exterior del portal de Sant Joan d'Isil, les quals cal travessar per accedir tant a l'interior del temple com al cementiri adossat a la part sud de la construcció. Per la revetlla de Sant Joan és tradició la baixada de troncs encesos fins a l'església. En un acte de renovació anual, el foc encès als cims de les muntanyes es concentra al fons de la vall, a la part més baixa a tocar de la llera del riu. A Sant Joan d'Isil les Falles del foc són les restes del ritual de la nit més curta de l'any; a l'extrem opo- sat del temple, l'absis es connecta amb l'aigua i evoca el cercle de la perpetuïtat.

Les imatges paganes que trobem a les piques i en al- tres indrets del temple són l'evocació i en certa mane- ra la fixació del ritual. L'acte ritual i la imatge poden ser simultanis o sincrònics, però abans de tot és el territori que parla per mitjà dels ritus inscrits en les cultures que l'habiten. La representació de les imatges és tan antiga com el món i assenyala la fita i el lloc. L'antropització de les imatges en facilita la interpre- tació i ens acosta a poder verbalitzar, si més no, el principi còsmic i tel·lúric de l'existència. Les imatges han arribat als nostres dies com a testimoni de l'acció ritual cíclica que tenia lloc en aquest paratge d'Isil i per extensió a totes les Valls d'Àneu. El ritu ha desa- paregut en el temps i, amb ell, el seu significat últim. Les imatges que Oriol Vilapuig ha recollit en els seus calcs són, doncs, el rescat d'una cultura precristiana i la pervivència d'un coneixement que s'articulava sobre el territori i la mitologia que hi estava associa- da. El seu significat profund no està al nostre abast, però el podem copsar de nit en la remor de les aigües, la brillantor dels estels i la serp de foc que baixa cada nit de Sant Joan al fons de la vall. Un llenguatge fet de símbols que Oriol Vilapuig ha posat en relació amb imatges procedents d'altres cultures i indrets, que ens parlen d'un comú universal.

A la cota alta, l'ermita romànica de la Mare de Déu de les Neus d'Àrreu presideix les muntanyes que confor- men la vall, ancorada entre dos torrents. La tradició diu que la marededeu fou trobada per un pastor sota una clapa de neu que brillava de forma especial. Els seus goigs ens parlen d'una allau a la qual va sobre- viure la petita ermita, no el nucli habitat d'Àrreu, si- tuat a pocs metres. La nit de Sant Joan a la Mediterrà- nia, el foc i l'aigua adquireixen una dimensió rellevant i sagrada; és el solstici d'estiu, la nit més curta de l'any. D'origen ancestral, les Falles d'Isil s'inicien en cremar la Falla Major a Isil. Des del mont Faro es baixen els troncs encesos, carregats a les espatlles, fent ziga-za- gues muntanya avall tot dibuixant una serp de foc. Després de passar pel temple i en un recorregut pel poble s'encenen les fogueres de totes les places, fins que s'arriba a la Falla Major i es crea una gran foguera a la plaça Major d'Isil. És el començament de la festa que culminarà amb cançons i balls al voltant del foc fins a la sortida del sol.

Podem des del present imaginar altres formes de comunió que assumeixin una via regenerativa de compromís sobre el que és viu? És a dir, la creació d'intercanvis com a veritables formes de correspon- dència entre: els desitjos i la matèria, les imatges i la imaginació profunda, els cossos i la territorialitat dels éssers, els rituals i la transformació interior. El baptisme d'una nova aliança que assegurï la manera de rehabitar els pobles i les cases buides, i restitueixi la memòria acumulada de les veus que custodiaren aquestes terres des de la reciprocitat. Iniciar, així, un pacte renovat amb la terra, les aigües i el foc. Un recorregut sota la protecció dels animals aliats de les piques de pedra, que com a signes primordials ens continuen acompanyant.

Sitesize és una iniciativa artística que activa el lligam amb els llocs i amb la imaginació transformadora; convoca a l'acció col·lectiva per a ressituar l'experiència creativa en entorns de reciprocitat. Sitesize són Elvira Pujol Masip i Joan Vila-Puig Morera. / sitesize.net

Formes d'oli i aigua. Emprems i figuracions a les Valls d'Àneu. Un projecte d'oriol vilapuig. Sant Joan d'Isil, estiu de 2023.

Aquest projecte expositiu amplia i resignifica Son, una intervenció d'oriol vilapuig que va tenir lloc el 2020 a les sales d'Art Romànic del Museu Nacional d'Art de Catalunya.

